

ابن اشناس*

(نظری بر نظر مرحوم محمد قزوینی)

عالم ربانی سید رضی الدین علی بن طاووس (۵۸۹ - ۶۶۴ ه.ق) در کتاب «الاقبال بصلح الاعمال» حدیث مبسوطی پیرامون مباهلة پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله - بامسیحیان نجران آورده که با این بسط در کتابهای دیگر نیامده است. چنانکه در همین کتاب «الاقبال» تصریح می کند، این حدیث را از کتاب «عمل ذی الحجة» تألیف «حسن بن اسماعیل بن اشناس» و کتاب «المباهلة» تألیف «ابوالفضل محمد بن عبدالمطلب شبانی» نقل نموده است. اضافه بر این، «ابن طاووس» در کتاب یادشده حدود ده مورد دیگر از حسن بن اسماعیل بن اشناس و کتاب «عمل ذی الحجة» او یاد کرده است.

دانشمند فقید میرزا محمدخان قزوینی، در پاسخ توضیحی که از او در باره کتاب «الاقبال» و «حدیث مباهلة» یادشده در آن، خواسته اند این چنین اظهار نظر کرده است:

«الاقبال بصلح الاعمال لرضی الدین بن طاووس المتوفی ۶۶۴ بهمناسبت سؤال ماسینیون از این کتاب و از حدیث مبسوط مفصل دروغی ساختگی موضوعی بتوسط همان سید - روایت از شخصی که اصلاً اسمش و وجودش ساختگی است موسوم به حسن بن اسماعیل بن اشناس، راجع به مباهله که آن حدیث مثل وجود اصل روایت از هزار فرسنگ فریاد می کند که من ممنوعیم، و کتابی که سید مزبور بهمین شخص موهوم نسبت میدهد موسوم است به کتاب عمل ذی الحجة، رجوع شود عجاله به پشت ج ۶ بحار و به الذریعه ۲: ۲۶۴» (۱)

نگارنده این سطور، برای روشن ساختن اشتباه آن مرحوم و نیز عرض ادب و احترام به پیشگاه مقدس «ابن طاووس» و بزرگداشت او، به شناسائی «حسن بن اسماعیل بن اشناس» می پردازد.

***

در آغاز مواردی را که در «اقبال» از «ابن اشناس» و کتاب «عمل ذی الحجة»
اویاد شده است یاد می کنیم:

۱- «فصل فيما نذكره من انفاذ النبي ، صلوات الله عليه وآله ، لرسله الى
نصارى نجران ومناظرتهم فيما بينهم وظهور تصديقه فيما دعاه ، ورونا ذلك بالا
سائيد الصحيحه والروايات الصريحة الى ابي لمفضل محمد بن عبدالمطلب الشيباني
رحمه الله في كتاب «المباهلة» ، ومن اصل كتاب الحسن بن اسماعيل ابن اشناس
من كتاب «عمل ذی الحجة» ، فيما روينا بالطرق الواضحة عن ذوی الهمم الصالحة ،
لا حاجة الى ذكر اسمائهم ، لان المقصود ذكر كلامهم ...»

۲- فصل فيما نذكره من زيادة فضل لعشر ذی لحجة على بعض التفصيل ،
وجدنا ذلك في كتاب «عمل ذی الحجة» تأليف ابي علي الحسن بن محمد بن اسماعيل
بن محمد اشناس البزاز ، من نسخة عتيقة بخطه ، تاريخها سنة سبع وثلاثين واربعمائة
وهو من مصنفی اصحابنا رحمهم الله ...»

۳- «ومن ذلك باسناد ابن اشناس البزار ، رحمه الله ، عن النبي ...»

۴- «فصل فيما نذكره من فضل صلوة تصلى كل ليلة من عشر ذی الحجة ،
ذكرها ابن اشناس في كتابه ، فقال ابو عبد الله الحسين بن احمد بن المغيرة الثلاثي
سمعت طاهر بن العباس يقول ، سمعت محمد بن الفضل الكوفي يقول : سمعت الحسن
بن علي الجعفری يحدث عن ابيه عن جعفر بن محمد ، عليهما السلام ، قال : قال لي
ابي محمد بن علي ع ...»

۵- «ينبغي ان نذكر بعض ما روينا من شرح الحال فمن ذلك ما رواه
حسن بن اشناس ، رحمه الله ، قال : حدثنا ابن ابي الثلج الكاتب ، قال : حدثنا
جعفر بن محمد العلوي ، قال : حدثنا علي بن عبد الصوفي ، قال : حدثنا طريف
مولى محمد بن اسماعيل بن موسى و عبيد الله بن يسار ، عن عمرو بن ابي المقدم ،
عن ابي اسحاق السبيعي ، عن الحارث الهمداني ، وعن جابر ، عن ابي جعفر ، عن
محمد بن الحنفية ، عن علي عليه السلام ...»

۶- «فصل في شرح ايسر ، مما ذكرناه ، رواه حسن بن اشناس ، رحمه الله ،
في كتابه ايضا ، فقال : وحدثنا احمد بن محمد ، قال : حدثنا احمد بن يحيى بن
ذكريا ، قال : حدثنا مالك بن ابراهيم النخعي ، قال : حدثنا حسين بن زيد ، قال :

- حدیثی جعفر بن محمد ، عن ابیه ، علیهما السلام ...
۷- «ومن کتاب ابن اشناس البزاز ، من طریق رجال اهل الخلاف ، فی-
حدیث آخر ...»
۸- «فی حدیث آخر ، من الكتاب ، قال ...»
۹- «ومن عمل اولیوم من ذی الحجة الی آخر العشر ، مارویناه باسناد نا
الی ابی جعفر بن بابویه ، باسناده من کتاب ابن اشناس وغیره ...»
۱۰- «ومن عمل لیلۃ عرفة ، ما ذکره حسن بن اشناس ، رحمه الله ، فی-
کتابه»

- ۱۱- «قد وجدنا فی کتاب ابی علی حسن بن محمد بن اسماعیل بن محمد بن
اشناس البزاز ، رحمه الله ...»
می بینیم که ابن طاووس ، در یازدهم مورد یادشده ، علاوه بر «حدیث میاهله»
مطالب دیگری نیز از کتاب «عمل ذی الحجة» ، تالیف «ابن اشناس» ، نقل کرده
است و دریک جا حتی خصوصیات نسخه ای را که از آن نقل کرده یاد آور شده
است : (نسخه به خط مؤلف و تاریخ کتابت آن ۴۳۷ هـ ق بوده است).^۲

***

- اینک متن گفتار کتابهای رجال و تراجم جز آنها را که درباره «ابن
اشناس» سخنی گفته اند نقل می کنیم.
البته بخشی از این متون مربوط است به قبل از تألیف کتاب «الاقبال»^۴ و
بقیه که مربوط به سده های بعد است مستند به مصادری غیر از کتاب «اقبال» و
«سید بن طاووس» است.

- ۱- در «امالی» شیخ طوسی (م- ۴۶۰) ، چنین آمده است:
«حدثنا الشيخ الامام المفيد ابو علي الحسن بن الحسن الطوسي ره ، بمشهد
مولانا امير المؤمنين علي بن ابي طالب صلوات الله عليه ، قال : اخبرنا الشيخ
السعيد الوالد ابو جعفر محمد بن الحسن بن علي الطوسي ، رضی الله عنه ، بالمشهد
المقدس النري ، علی ساکنه السلام ، فی شعبان سنة ۴۵۶ ، قال : اخبرنا جماعة
منهم الحسين بن عبيد الله واحمد بن عبدون وابو طالب بن عرفة (غرور) وابو الحسن
الصقار (الصقال) وابو علي الحسن بن اسماعيل بن اشناس ، قالوا حدثنا ابو المفضل
بن محمد بن عبد الله بن المطلب الشيباني ...»^۵
۲- و نیز در همان کتاب آمده است:

«حدثنا الشيخ الامام المفيد ابو علي الحسن بن محمد بن الحسن الطوسي ، رضی الله عنه ، قراءة عليه ، بمشهد امير المؤمنين علي بن ابي طالب صلوات الله عليه في رجب سنة ۵۰۹ ، قال : اخبرنا الشيخ السيد الوالد ابو جعفر محمد بن علي الطوسي ، رضی الله عنه ، بالمشهد المقدس بالفري ، على ساكنه افضل الصلوة والسلام ، في شعبان سنة خمسين واربعمائة ، قال اخبرنا جماعة منهم الحسين بن عبيدالله واحمد بن محمد بن عيدون والحسن بن اسماعيل بن اشناس وابو طالب بن عرفة (فرور) و ابو الحسن الصفار ، قالوا : حدثنا ابو المفضل محمد بن عبيدالله الشيباني ...»^۶

۳- و نیز در همان کتاب :

«حدثنا الشيخ المفيد ابو علي الحسن بن محمد الطوسي ره ، قال : حدثنا الشيخ السيد الوالد ره ، قال : اخبرنا محمد بن محمد والحسن بن اسماعيل ، قالوا : اخبرنا ابو عبدالله محمد بن عمران المرزباني ...»^۷

۴- خطیب بغدادی (م - ۴۶۳) ، در «تاریخ بغداد» می نویسد:

«الحسن بن محمد بن اسماعيل بن اشناس مولى جعفر المتوكل ويكنى ابا علي و يعرف بابن، لحمامي البزاز ، سمع الحسن بن محمد بن عبيدالعسكري وعمر بن سنيك و عبيدالله بن محمد بن عابد الخلال و ابا الحسن بن لؤؤ و خلقاً من هذه الطبقة ، كتبت عنه شيئاً يسيراً وكان سماعه صحيحاً ، الا انه كان را فصيلاً خبيث المذهب ، وكان له مجلس في داره بالكرخ ، يحضره الشيعة ويقراء عليهم مثالب الصحابة والطنن على السلف . وسألته عن مولده فقال : في شوال من سنة ۳۵۹ ، ومات في ليلة الاربعاء الثالث من ذي القعدة سنة ۴۳۹ ، ودفن في صبيحة تلك الليلة في مقبرة باب الكناس»^۸ قال جامع علوم انساني

۵- در «مزار» ابن مشهدی، معروف به «مزار کبیر» که گویا درواخر سده ششم تألیف شده است ابن اشناس را در دو سند آن می بینیم :

«قال ابو علي الحسن بن اشناس، و اخبرنا ابو المفضل محمد بن عبدالله الشيباني ان ابا جعفر محمد بن عبدالله بن جعفر الحميري اخبره و اجاز له جميع ما رواه ، انه خرج اليه من الناحية حرسها الله...»^{۱۰}

۶- «قال ابو علي الحسن بن اشناس ، و اخبرنا ابو محمد عبدالله بن محمد الدعلجي ، قال : اخبرنا ابو الحسين حمزة بن محمد بن الحسن بن شبيب ، قال : عرفنا ابو عبدالله احمد بن ابراهيم ، قال : شكوت الي ابي جعفر محمد بن عثمان

شوقی الی رؤیة مولانا علیہ السلام... ۱۱

۷- ابو جعفر محمد بن ابی القاسم طبری ، از دانشمندان سده پنجم و ششم در کتاب «بشارة المصطفی لشيعة المرتضى» می نویسد :

«خبرنا الشيخ ابو عبدالله محمد بن شهریار الخازن ، فی شوال سنة ۵۱۲ بمشهد مولانا امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام ، یقرا تئى علیه ، قال : أخبرنا الشيخ السعيد ابو جعفر محمد بن الحسن الطوسی رحمه الله ، و محمد بن محمد بن میمون المعدل بواسط ، قال (قالا) حدثنا الحسن بن اسماعیل البزاز و جماعة ، قالوا: أخبرنا ابو المفضل محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب الشيباني... ۱۲

۸- ابن ادریس (م- ۵۹۸) در کتاب «السرائر» می نویسد :

«اسماعيل بن ابي زياد السكوثي... له كتاب يعد في الاصول ، و هو عندی بخطی ، کتبتہ من خط ابن اشناس البزاز ، وقد قرء علی شيخنا ابي جعفر و علی خله اجازة و سماعاً لولده ابي علی و لجماعة رجال غيره... ۱۳

۹- علامه حلی (م- ۷۲۶) ، در «اجازة ای» که در ۷۲۳ برای « بنی

زهره» نوشته است ، ابن اشناس را به عنوان یکی از مشایخ شیعه شیخ طوسی نام می برد :

«واجزت لهم ، ادام الله ايامهم ، ان يرووا عنی عن والدي ... عن السيد صفی الدين محمد بن معد الموسوی ، عن مشايخه المذكورة في هذه الاجازة ، متصلاً عن الشيخ الطوسی ابي جعفر ، جميع ما يرويه عن رجال العامة منهم ابو الحسين بن بشران (بشربن) المعدل... ومن رجال الخاصة الشيخ ابو عبدالله محمد بن محمد بن النعمان المفيد و ابو عبدالله الحسين بن عبيدالله القضايري و ابو عبدالله احمد بن عبدون المعروف بابن الحاشر و ابو علي الحسن بن اسماعيل المعروف بابن الحمامي... ۱۴

۱۰- شمس الدين ذهبی (م- ۷۴۸) ، در «میزان الاعتدال» می نویسد :

«الحسن بن محمد بن اشناس المتوكلی الحمامی ، يروي عن عمر بن سنيك قال الخطيب: رافضی حبيبت (المذهب) كتب عنه كان يقرء علی الشيعة مثالب الصحابة توفي سنة ۴۲۹هـ... ۱۵

۱۱- ابن حجر ، متوفای ۸۵۲ ، همان عبارت «میزان الاعتدال» را در

لسان الميزان آورده است. ۱۶

۱۲- شیخ حرعاملی (م - ۱۱۰۴) ، در « امل الامل » می نویسد :
 « ابوعلی الحسن بن اسماعیل المعروف بابن الحماسی ، فاضل جلیل ، عده
 العلامة فی اجازته من مشایخ الشیخ الطوسی ، من رجال الخاصة » ۱۷
 ۱۳ - ونیز می نویسد :

« الحسن بن علی بن اشناس ، كان عالما فاضلا ، وثقه السيد علی بن الطاووس
 فی بعض مؤلفاته ، له كتب منها « الكفاية فی المبادات » و « كتاب الاعتقادات » و
 « كتاب الرد علی الزیدية » وغير ذلك ، یروی عن الشیخ المفید » ۱۸

۱۴- علامه مجلسی (م - ۱۱۱۰) ، علاوه بر آنکه در « اجازات » و « مزار
 بحار » همان اجازة علامه حلی به بنی زهره و دو عبارت را که از « مزار کبیر »
 قبلا یاد شد آورده است ، در جای دیگر می نویسد :

« اقول : عندی صحیفة كاملة بروایة ابن اشناس ، وهو داخل فی بعض اجازات
 الصحیفة » ۱۹

۱۵- میرزا عبدالله افندی (م حدود - ۱۱۳۰) ، در « ریاض العلماء »
 می نویسد :

« ابو علی الحسن بن ابی الحسن محمد بن اسماعیل بن محمد بن اشناس
 البزار ، صاحب کتاب « عمل ذی الحجة » ، راوی نسخه الصحیفة الكاملة المخالفة
 للنسخ المشهورة فی الترتیب و العبارات ، و كان من المعاصرين للشیخ الطوسی
 ونظرائه ومن مشایخ الشیخ الطوسی ، وقد یطلق علی جده الاعلی محمد بن اشناس ...
 بل علی والده وجده الاولي ... » ۲۰

۱۶- ونیز همان میرزا عبدالله در « صحیفة ثالثه » می نویسد :
 « قد اطلعنا علی عدة نسخ من الصحیفة الشریفة الكاملة السجادية ، بطرق
 اخرى ایضا غیر مشهورة ، قد تر بوعلی العشرة الكاملة سوی الطريقة المعروفة ..
 و من جملة ذلك عدة روايات لها من القدماء كروایة محمد بن الوارث عن الحسين
 بن اشکب الثقة الخراسانی من اصحاب الهادی و العسکری ، عن عمیر بن هارون
 المتوکل البلخی ، التي رانا نسخة عتیقة منها بخط ابن مقلة الخطاط المشهور ،
 الذي هو واضع خط النسخ فی زمن الخلفاء العباسية ، وناقلة عن الخط الكوفي
 و رواية ابن اشناس البزاز العالم المشهور ... » ۲۱

۱۷- ونیز در همان کتاب می نویسد :

«وكان من دعائه عليه السلام ، في الاحتراز عن المخاوف والخلاص من المهالك ، على ما وجدته في بعض المجاميع العتيقة المشتملة على الصيقة الكاملة السجادية ، برواية ابن اشناس البزاز ، وعلى ساير ادعيته ، عليه السلام ايضاً» ٢٢

١٨- ونيز در همان كتاب مى نويسد :

«وكان من دعائه عليه السلام ، على اهل الشام ، كما وجدته في او اخر بعض نسخ الصحيفة الكاملة، برواية ابن اشناس البزاز ، ورأيته في بعض المجاميع العتيقة ايضاً» ٢٣

١٩- ونيز در «رياض العلماء» مى نويسد:

«الشيخ ابو على الحسن بن محمد بن اسماعيل بن محمد بن اشناس البزاز ، الفقيه المحدث الجليل المعروف بابن اشناس ، وتارة بابن اشناس البزاز، و هو صاحب كتاب «عمل ذى الحجة» ، وكان من اجلاء هذه الطائفة ومن المعاصرين للشيخ الطوسى ونظرائه. بل يروى عنه الشيخ الطوسى ومحمد بن محمد بن ميمون المعدل بواسط ، كما يظهر من بشارة المصطفى وامالى ولدا الشيخ الطوسى وغير هما ، وهو الشيخ الكبير الذى يروى عن ابن ابي الثلج الكاتب ، و ابي الفتح الراس (سى) ، وعن ابي المفضل محمد بن عبد الله بن المطلب الشيبانى الواقع في اول الصحيفة الكاملة . و ابن اشناس هذا هو الراوى للصحيفة الكاملة بنسخة مخالفة للصحيفة المشهورة في بعض العبارات و في الترتيب و في عدد الادعية ونحو ذلك ، وصحيفته بخطه الآن موجود عند بعض الاعاظم فلاخط ورأيت نسخة عتيقة من صحيفته في بلدة «اردنة» (ادرنه: ظ) من بلاد الروم و اخرى بتبريز و اخرى في خطة «آمار» ، وعندنا منها ايضاً نسخة قد استنسختها من نسخة عتيقة جداً في بلدة تبريز واطن انها كتبت فى حوالى عصره ... سند الصحيفة المنسوبة اليه هكذا :

«اخبرنا ابو على الحسن بن محمد بن اسماعيل بن محمد بن اشناس البزاز قسراًة عليه ، فأقر به ، قال : حدثنا ابو المفضل محمد بن عبد الله بن عبد المطلب الشيبانى الى آخر ما فى نسخ الصحيفة المشهورة من السند» وعلى هذا فابن اشناس في درجة الشيخ الصدوق ابي منصور محمد بن محمد بن عبد العزيز الكبرى المعدل الذى يروى هو ايضاً من ابي المفضل المذكور على ما فى سند نسخ الصحيفة المشهورة...

«و اقول : المشهور ان اشناس بضم الهمزة و سكون الشين المعجمة ثم فتح النون ثم الف ساكنة و آخره السين الهملة، لكن قد وجدت بخط بعض الافاضل فى صحيفته المذكورة لفظ اشناس مصنوطاً بفتح الهمزة» ٢٤

- ۲۰- و در جای دیگر همان کتاب می نویسد:
 «ویظهر من امالی الشيخ ان الشيخ بروی عن الحسن بن اسماعیل وهویروی
 عن محمد بن عمران المرزبانی» ۲۵
- ۲۱- در «تکملة نقد الرجال» ، تألیف شیخ عبدالنبی کاظمی که در سده
 سیزدهم می زیسته ، از ابن اشناس یاد شده است. ۲۶
- ۲۲- نیز در «فوائد الرجالية» سید بحر العلوم (م - ۱۲۱۲) ، ابن اشناس
 به عنوان یکی از مشایخ شیخ طوسی یاد شده است. ۲۷
- ۲۳- و نیز در : «روضات الجنات» سید محمد باقر خوانساری ۲۸
- ۲۴- «مستدرک الوسائل» حاجی نوری ۲۹
- ۲۵- «رجال مقانی» ۳۰
- ۲۶- «قاموس الرجال» تستری ۳۱
- ۲۷- «معجم رجال الحديث» آیه الله خوئی ۳۲
- ۲۸- مقدمه الطبع «استبصار» ، نوشته مرحوم میرزا محمدعلی اردو-
 بادی. ۳۳
- ۲۹- مقدمه الطبع «فهرست» شیخ طوسی ، نوشته جناب آقای سید محمد
 صادق آل بحر العلوم. ۳۴
- ۳۰- مقدمه الطبع «امالی» شیخ طوسی. ۳۵
- ۳۱- مقدمه الطبع «تفسیر تبیان» نوشته مرحوم حاج شیخ آقا بزرگ
 تهرانی. ۳۶
- ۳۲- «الکنى و الالقاب» ، محدث قمی. ۳۷
- ۳۳- «طبقات اعلام الشيعة» شیخ آقا بزرگ تهرانی ۳۸
- ۳۴- «الذريعة الى تصانيف الشيعة» ۳۹
- ۳۵- «ریحانة الادب» میرزا محمدعلی خیابانی ۴۰
- ۳۶- «ایان الشيعة» تألیف مرحوم سید محسن امین عاملی
 در این کتاب علاوه بر قسمتهایی از مطالبی که قبلا نقل شد دو موضوع
 دیگر یاد شده است:

الف- «وقع ابن اشناس فی سند روایة کتاب مقتضب الاثر» ، فان ابامحمد
 عبدالله بن جعفر بن محمد بن موسی بن جعفر بن محمد بن احمد العیاشی الدرویستی ،
 یروی الکتاب المذكور عن جده محمد بن موسی ، عن جده جعفر بن محمد ،
 عن الحسن بن محمد بن اسماعیل بن اشناس البزاز ، عن مصنعه ابی عبدالله احمد بن

محمد بن عبدالله بن الحسين بن عباس بن ابراهیم بن ایوب الجوهری...»
 ب - درباره ضبط کلمه اشناس می نویسد: «لایبعد کونه بفتح الهمزة لان
 الظاهر انه مأخوذ من لفظ فارسی ۴۱ بمعنی المعرفة. ۴۲»

***

در پایان، این یادآوری بجاست که برای اثبات وجود شخصی به نام
 «حسن بن اسماعیل بن اشناس» اگر هیچ مأخذی جز همان کتاب «الاقبال» در
 دست نمی بود برای کسی که باشخصیت «سید بن طاووس» آشنا است مأخذ دیگری
 لازم نبود.

اگر از همه مطالبی که تا حال یاد شد صرف نظر کنیم باز مرحوم قزوینی
 اشتباه کرده است، زیرا در کتاب «اقبال» حدیث «مباهله» تنها از کتاب «ابن
 اشناس» نقل نشده، بلکه کتاب «المباهلة» ابوالفضل شیبانی (۲۹۷-۳۸۷ هـ)
 نیز به عنوان مدرک آن یاد شده است.

و اگر به زعم مرحوم قزوینی، «ابن اشناس» مصنوعی و موهوم باشد،
 «شیبانی» که در بسیاری از کتابهای رجال و تراجم شیعه و سنی مانند «رجال
 نجاشی»، «فهرست شیخ»، «رجال ابن غضائری»، «رجال شیخ طوسی»، «تاریخ
 بغداد»، «میزان الاعتدال»، «لسان المیزان» و نیز در سند صحیفه سجادیه یاد
 شده است ۴۲ و نمی تواند موهوم و مصنوعی باشد. و حال آنکه همانطور که عبارات
 یاد شده از کتابهای رجال و تراجم و غیره گواهی می دهد «حسن بن اسماعیل بن
 اشناس» نیز نه فقط ساختگی و موهوم نیست بلکه مجهول و مجروح هم نیست.

حواشی

- ۱- یادداشتهای قزوینی ج ۳ ص ۸۰ در نوشته ایشان، چنانکه در بالا
 آورده شد، اشناس، اثناس ضبط شده است) - آیند: ابن غلط کتابت ناشی از
 قزوینی نیست قطعاً در غلط گیری از من صادر شده است (۱.۱).
- ۲- این یازده مورد در اقبال، چاپ رحلی، ص ۴۹۶، ۳۱۷، ۳۱۸،
 ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۴، ۳۲۹، ۳۳۶ یاد شده است.

۳- اقبال، ص ۳۱۷

۴- تألیف اقبال، در سال ۶۵۰ به پایان رسیده است، رجوع شود به

«ذریعه»، ج ۱، ص ۲۶۴

۵- امالی شیخ طوسی، ص ۲۸۴، چاپ سنگی

- ۶- همان کتاب، ص ۳۰۱
- ۷- همان کتاب، ص ۶۱
- ۸- تنها عیب او، تشیع او بوده است
- ۹- «تاریخ بغداد» ج ۷، ص ۴۲۵ - ۴۲۶
- ۱۰- «مزار کبیر»، ص ۸۱۰ - ۸۱۲، نسخه خطی کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- ۱۱- همان کتاب و همان نسخه، ص ۸۳۷ - ۸۳۸
- ۱۲- «بشارة المصطفی»، ص ۶۶، چاپ نجف
- ۱۳- «سرائر»، باب میراث المسجوس، چاپ سنگی، شماره صفحه ندارد.
- ۱۴- «اجازات بحار»، ص ۲۸، چاپ کمپانی و چاپ جدید، ج ۱۰۷، ص ۱۳۶ - ۱۳۷
- ۱۵- «میزان الاعتدال»، ج ۱، ص ۵۲۱
- ۱۶- «لسان المیزان»، ج ۲، ص ۲۵۴
- ۱۷- «الامل الآمل»، ج ۲، ص ۶۴
- ۱۸- همان کتاب، ج ۲، ص ۶۹، در اینجا گویا «ابوعلی حسن بن اشناس» به «الحسن بن علی بن اشناس» تصحیف شده است و گواه آن اینکه خود شیخ حر در «اثبات الهداة»، ج ۱، ص ۳۹۳ و نیز در «امل الآمل»، ج ۲، ص ۶۴ «حسن بن اسماعیل بن اشناس» ضبط کرده است.
- ۱۹- «تکملة نقد الرجال»، ج ۱، ص ۳۱۱، «رجال ممقانی»، ج ۱، ص ۳۰۵، «بحار» ج ۱۰۷، ص ۱۳۶ - ۱۳۷ و ج ۱۰۲، ص ۹۶ - ۹۷، نسخه ای از «صحیفه سجادیه» که نزد علامه مجلسی قرائت شده و اختلافات میان آن نسخه و نسخه ابن اشناس در حاشیه اش یادداشت شده است نزد حاجی نوری بود و ایشان نسخه ای از «صحیفه» را که با چند نسخه دیگر مقابله کرده اند. با نسخه یاد شده نیز مقابله نموده و موارد اختلاف را در کناره صفحات یا در زیر سطور یادداشت کرده اند. این نسخه در کتابخانه حسینیّه شوشترها، در نجف، نگاهداری می-شود (رجوع شود به فهرست نسخه های خطی آن کتابخانه که توسط آقای اسماعیلان نگاشته شده است).

۲۰- «رياض العلماء» باب الف کنی ، نسخه عکسی کتابخانه عمومی آیه الله

مرعشی نجفی

۲۱- «صحيفة ثالثة» ، ص ۱۰ ، چاپ سنگی

۲۲- همان کتاب ، ص ۶۴

۲۳- همان کتاب ، ص ۷۴

۲۴- «رياض العلماء» ، ص ۸۶ - ۸۷ ، نسخه خطی کتابخانه آیه الله مرعشی

نجفی .

۲۵- همان کتاب و همان نسخه ، ص ۱۸ ، در این کتاب عباراتی که قبلاً از «مزار کبیر» و «سرائر» و «امل الآمل» نقل شد آمده است که به تکرار آن نیازی نیست. در اینجا به عنوان سپاس و حق شناسی تذکر این نکته را لازم می-دانیم : هر کس بعد از «رياض العلماء» پیرامون «ابن اشناس» چیزی نوشته تقریباً اساس نوشته او بی واسطه یا با واسطه همین کتاب بوده است. چنانکه بیشتر مطالب این مقاله نیز ، به راهنمایی و استفاده از «رياض العلماء» گردآوری شده است.

۲۶- «تکملة نقد الرجال» ، ج ۱ ، ص ۳۱۱

۲۷- «الفوائد الرجالية» ، ج ۴ ، ص ۱۰۱

۲۸- «روضات الجنات» ، ص ۱۷۱ ، چاپ دوم سنگی

۲۹- «مستدرک الوسائل» ، ج ۳ ، ص ۵۰۹ - ۵۱۰

۳۰- «رجال ممقانی» ، ج ۱ ، ص ۳۰۵

۳۱- «قاموس الرجال» ، ج ۳ ، ص ۲۳۱

۳۲- «معجم رجال الحديث» ، ج ۴ ، ص ۲۹۶ و ج ۵ ، ص ۱۱۳

۳۳- «استبصار» چاپ نجف ، ج ۱ ، ص ۳۶

۳۴- «فهرست» شیخ ، چاپ دوم (نجف) ، ص ۲۰

۳۵- «امالی» شیخ ظوسی ، چاپ نجف ، ص ۲۱

۳۶- «تبیان» ، چاپ نجف ، ج ۱ ، ص ۳۷ - ۳۸

۳۷- «الکنی والالقب» چاپ نجف ، ج ۱ ، ص ۲۰۹

۳۸- «الفایس فی القرن الخامس» ، ص ۵۴

۳۹- «الذریسة» ج ۲ ، ص ۲۲۵ و ج ۱۰ ، ص ۲۰۰ و ج ۱۵ ، ص

- ۳۴۴ و ج ۱۸ ، ص ۹۵ و ج ۲۱ ، ص ۲۶۵
- ۴۰- «ریحانة الادب» ، ج ۲ ، ص ۴۱ و ج ۷ ، ص ۳۸۵
- در این کتاب ابن اشناس بالقب «حزین» یاد شده لیکن در هیچ یک از مصادر این لقب برای او ذکر نگردیده است .
- ۴۱- یعنی «اشناس» معرب «شناس» فارسی است .
- ۴۲- اعیان الشیعه ج ۱ ص ۶۸ و ۶۹ و ۷۵ و ج ۲۳ ص ۷۰-۷۶
- ۴۳- بهنجاشی چاپ تهران ص ۳۰۹ ، فهرست شیخ چاپ مشهد ص ۲۹۹
- مجمع الرجال ج ۵ ص ۲۴۷ - ۲۴۸ ، رجال شیخ ص ۵۱۱ ، تاریخ بغداد ج ۵ ص ۴۶۸ ، میزان الاعتدال ج ۳ ص ۶۳ ، لسان المیزان ج ۵ ص ۲۲۱ و مقدمه صحیفه سجادیة ، مراجعه شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی